

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ПУЛЮЯ
ФАКУЛЬТЕТ ЕКОНОМІКИ ТА МЕНЕДЖМЕНТУ
КАФЕДРА ПСИХОЛОГІЇ

КИКІШ ОЛЬГА ЮРІЇВНА

УДК 159.9

**ОСОБЛИВОСТІ СТАНОВЛЕННЯ
ГЕНДЕРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ
В РАНЬОМУ ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ В НЕПОВНІЙ СІМ'Ї**

053 «Психологія»

Автореферат

дипломної роботи на здобуття освітнього ступеня «магістр»

Тернопіль

Роботу виконано на кафедрі психології Тернопільського національного технічного університету імені Івана Пулюя Міністерства освіти і науки України

Керівник роботи: кандидат психологічних наук,
доцент кафедри психології
Періг Ірина Мирославівна,
Тернопільський національний технічний університет
імені Івана Пулюя

Рецензент: доктор економічних наук, професор кафедри
менеджменту та адміністрування
Кирич Наталія Богданівна,
Тернопільський національний технічний університет
імені Івана Пулюя

Захист відбудеться 24 грудня 2018 р. о 9⁰⁰ годині на засіданні
екзаменаційної комісії №52 у Тернопільському національному технічному
університеті імені Івана Пулюя за адресою: 46001, м. Тернопіль, вул.
Микулинецька, 46, навчальний корпус №7, ауд. 209.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Сучасний рівень українського суспільства орієнтований на входження до європейського співтовариства. Процеси у всіх сферах життя створюють передумови для розвитку особистості відповідно до вимог Європейського освітнього простору, запровадження гендерних підходів у формуванні молодого покоління.

Гендерні дослідження – сучасна галузь знань, які набувають особливої значимості із огляду на становлення демократичного суспільства, реалізації принципу гендерної рівності жінок і чоловіків у всіх сферах сучасного життя. Фактор гендеру передбачає спрямування особистісного розвитку хлопчиків та дівчаток у сторону збереження їхньої рівності в правах та можливостях, в концептуальній розробці навчально-виховної роботи, яка б спрямовувала дітей на гуманні цінності, партнерство статей у виконанні суспільних ролей.

Гендерна ідентичність включає статево самоідентифікацію особистості і є однією з найістотніших рольових ідентичностей. У зв'язку з цим ми обрали для дослідження юнацький вік, тобто період особистісного самовизначення, формування образу власного Я, активного усвідомлення свого ставлення до інших людей та самого себе, конкретизується й розширюється статево самовизначення. Науковці зазначають, що в юнацькому віці відбувається становлення гендерної ідентичності, яка є внутрішнім переживанням особистістю своєї статевої приналежності, набуттям статевої ролі й уподібненням до неї, своєрідною єдністю статевого самоусвідомлення і поведінки. Юнацький вік визначає подальший розвиток особистості, орієнтацію на справжні зразки Я-чоловіка і Я-жінки в нових змінних умовах, наповнення їх егалітарними цінностями, якими передбачено формування гендерної самосвідомості та статево-рольової ідентифікації.

Аналіз наукової літератури щодо розробленості проблеми гендерної ідентичності в юнацькому віці дозволив визначити методологічні проблеми, складові, особливості формування гендерної психології в працях М. Боришевського, С. Вихор, В. Гайденко, Г. Гарфінкеля, Т. Говорун, Е. Гоффмана, І. Іванової, О. Кікінежді, І. Кон, В. Кравця, І. Мунтяна, І. Романова, О. Цокур Л. Штильової, Т. Яценко.

Разом із тим, проблема розвитку гендерної ідентичності в юнацькому віці висвітлена недостатньо. Відзначаємо суперечності, які простежуються між сучасними потребами суспільства в розвитку гендерної ідентичності особистості і станом внутрішньосімейних стосунків. Адже у суспільстві побутують гендерні і статево-рольові стереотипи у вихованні різностатевих дітей. Важливо встановити які детермінанти розвитку гендерної ідентичності та які психолого-педагогічні заходи впливу на даний процес. Зокрема, залишається відкритим є питання впливу неповної сім'ї на розвиток гендерної ідентичності в юнацькому віці. Отже, все вищесказане обумовило вибір теми магістерської роботи «Особливості становлення гендерної ідентичності в ранньому юнацькому віці в неповній сім'ї».

Мета дослідження – теоретично вивчити та емпірично виявити

особливості становлення гендерної ідентичності в ранньому юнацькому віці в неповній сім'ї.

Завдання дослідження:

- 1) проаналізувати наукові підходи до явища гендерної ідентичності в психології;
- 2) виявити психологічні детермінанти становлення гендерної ідентичності в юнацькому віці;
- 3) обґрунтувати роль сім'ї у становленні особистості та формуванні її гендерної ідентичності;
- 4) провести діагностичне дослідження гендерної ідентичності юнаків і дівчат у неповній сім'ї;
- 5) запропонувати психолого-педагогічну програму сприяння розвитку гендерної ідентичності в юнацькому віці.

Об'єкт дослідження – становлення особистісної ідентичності в період дорослішання.

Предмет дослідження – особливості становлення гендерної ідентичності у юнаків та дівчат, які проживають у неповних сім'ях.

Методи дослідження:

- теоретичні: аналіз і синтез психолого-педагогічної літератури; дедуктивний метод; порівняння, класифікація і узагальнення;
- емпіричні: психологічне спостереження, опитування, тестування, констатувальний експеримент, тестування, питальниковий метод;
- кількісної і якісної обробки результатів дослідження;
- інтерпретаційний метод.

Теоретичне значення дослідження полягає в конкретизації семантики поняття «гендерна ідентичність», визначенні детермінант становлення та розвитку гендерної ідентичності в юнацькому віці.

Практичне значення дослідження полягає в обґрунтуванні комплексу психодіагностичних методик, застосуванні його у констатувальному експерименті в юнацькому віці у неповній сім'ї та кількісному та якісному аналізі отриманих результатів. Розроблену психолого-педагогічну програму, сприяння розвитку гендерної ідентичності юнаків і дівчат з неповних сімей, варто враховувати практичним психологам для індивідуальних і групових занять з юнаками і дівчатами.

Структура та обсяг дипломної роботи. Дипломна робота складається зі вступу, сімох розділів, висновків, списку використаних джерел, в кількості – 97, 2 додатків. Основний текст відображено на 98 сторінках. Дипломна робота містить 7 таблиць, 6 рисунків.

Основний зміст роботи

У **Вступі** подано загальну характеристику роботи: стан розробки наукової проблеми, актуальність роботи, мету і завдання роботи, об'єкт, предмет, описано наукову новизну, практичну значимість отриманих результатів.

У **першому розділі «Психологічні аспекти становлення гендерної ідентичності в юнацькому віці»** розглядається дефініція «гендерна ідентичність», яка включає біологічні, соціальні й індивідуальні маскуліні та фемінні особливості юнаків і їх взаємостосунки. Гендерна ідентичність розвивається в результаті складної взаємодії природних задатків людини та відповідної соціалізації.

Гендерну ідентичність можна визначити як переживання власної відповідності гендерним ролям, тобто сукупностям суспільних норм і стереотипів поведінки, характерних для представників певної статі (або таким, що приписуються представникам певної статі суспільно-історичною чи соціокультурною ситуацією). При цьому потрібно розрізняти статеву ідентичність та гендерну.

З'ясовано, що у ранній юності складаються всі передумови для становлення гендерної ідентичності: це період особистісного та професійного самовизначення, з'являється потреба у самоствердженні, відбувається узагальнення і оцінка власного життєвого досвіду, формування адекватного образу Я.

Значний вплив на формування гендерної ідентичності має виховання юнаків і дівчат в неповній сім'ї, яка визначена як мала соціальна група, в якій спільно проживають один з батьків і діти (дитина), яка утворилася в результаті розлучення, смерті чоловіка або жінки, народження або всиновлення дитини поза шлюбом, у якій відповідальність за виховання й соціалізацію дітей несе, як правило, один з батьків. Відсутність одного з батьків призводить до порушення гармонійного розвитку особистості і, відповідно, до ускладнення механізмів гендерної ідентифікації особистості. Характерними для юнаків і дівчат, що зростають в неповній родині, серед несприятливих характеристик стають: підвищена тривожність, невпевненість у собі, низька мотивація досягнення, низький рівень гендерної ідентичності.

У **другому розділі «Емпіричне вивчення психологічних особливостей становлення гендерної ідентичності юнаків і дівчат з неповних сімей»** описується процедура проведення емпіричного дослідження гендерної ідентичності юнаків та дівчат з неповних сімей.

В констатувальному експерименті взяли добровільну участь учні 8-9 класів загальноосвітніх шкіл міста Тернопіль, а саме №3, №4, №6, №9. Кількісний склад респондентів налічував 52 особи: 28 дівчат та 24 юнаки.

Підбір методів дослідження ґрунтувався на підході комплексності, цілісності та інформативності результатів.

Для комплексної діагностики досліджуваної проблематики пропонуємо наступні методи емпіричного дослідження: 1) опитувальник С.Бем (модифікований варіант), 2) опитувальник «Хто Я?» М.Куна і Т.Макпартленда, 3) методика інтерперсональних відносин Т.Лірі; 4) самоактуалізаційний тест «САМОАЛ» О.В.Лазукіна в адаптації Н.Ф.Каліна.

Результати методики С.Бем дозволили визначити рівні прояву гендерних характеристик. У 32% дівчат спостерігаються ознаки вираженої фемінності, що свідчить про їхню жіночність, турботу про людей, розуміння інших, щирість, привабливість, вміння дружити.

У 28% досліджуваних виявлено андрогінність, тобто наявність, як фемінних, так і маскулінних якостей, тобто для таких дівчат характерними є емоційність та раціональність, вміння переконувати та поступатися, вміння захищати свої погляди та бути об'єктом уваги, незалежність та бажання бути учасницею групи тощо.

У 22% учасниць прослідкована властива для дівчат фемінність, тобто досліджувані ідентифікують себе зі своєю соціальною роллю дівчини. Разом з тим, ми виявили 18% дівчат, для яких характерна маскулінність, тобто учасниці володіють дещо чоловічими характеристиками: напористістю, силою, аналітичністю, правдивістю, самодостатністю, мужністю, власною позицією, агресивністю тощо.

Психодіагностика соціокультурних характеристик хлопців дозволила визначити, що у 33% досліджуваних чітко виражена маскулінність, що свідчить про активний розвиток хлопців відповідно до їх статі, бажання наслідувати представників своєї статі, бути сильними, мужніми, амбітними, мати владу, керувати, володіти аналітичним складом розуму, бути незалежним та впливовим. Такі ж якості, проте яскравішого прояву зустрічаємо у 21% випробуваних.

3-поміж вибірки юнаків спостерігається у 29% андрогінний тип особистості, що свідчить про поєднання характеристик, які властиві двом статтям. У 17% хлопців простежується фемінність як головна гендерна якість, що не зовсім узгоджується з чоловічою статтю, бо характерними якостями таких хлопців виступають: чутливість, спонтанність емоційності, залежність тощо.

Із комплексного підходу до діагностики засобами різноспрямованих методик, які доповнювали одна одну визначено особливості сформованості гендерної ідентичності хлопців і дівчат раннього юнацького віку.

Отже, виявлений оптимальний (80,6%) і неоптимальний рівень (19,4%) гендерної ідентичності в ранньому юнацькому віці. Оптимальна гендерна ідентичність юнаків характеризується адекватною самооцінкою маскулінних, професійних та соціальних ролей, середнім рівнем авторитарності, егоїстичності, підозрливості, автономності, потребою у пізнанні та орієнтацією в часі, креативністю. Для дівчат оптимальним рівнем гендерної ідентичності є прояв самооцінки, прийняття фемінної складової, емоційності, чутливості, доброзичливості, альтруїстичності, спонтанності, аутосимпатії, саморозуміння, контактності, гнучкості в спілкуванні.

У третьому розділі «Програма розвитку гендерної ідентичності в ранньому юнацькому віці» запропонована структура занять корекційної програми, в яку включені наступні блоки взаємодій: теоретично-навчальний; діагностично-інформаційний; практично-прикладний; особистісно-орієнтований.

Особливо цінними способами практичних взаємодій є: блок тренінгових

занять, застосування вправ, психодрама (прогривання ролей), творчі вправи, кейси нестандартних ситуацій; рефлексія старшокласника, опрацювання особистісного досвіду із застосуванням психотерапевтичних технік, прийомів з позитивної психотерапії та символдрами.

У четвертому розділі «Спеціальна частина» запропоновано розгляд питання дослідження особистісних конструктів в світлі комплексного підходу до вивчення гендерної ідентичності в юнацькому віці.

У п'ятому розділі «Психолого-економічна доцільність дослідження» розглянуто аспекти гендерної ідентичності сучасної жінки в презентації власного потенціалу: реалії, затрати та можливості.

У розділі «Охорона праці та безпека в надзвичайних ситуаціях» розглянуто питання про соціальні небезпеки у життєдіяльності сучасних підлітків: куріння, алкоголізм, наркоманія, а також проблему попередження та зменшення вживання тютюнових виробів та їх шкідливого впливу на здоров'я населення.

У розділі «Екологія» проаналізовано питання екологічної безпеки та державного контролю у галузі охорони довкілля.

Висновки

Аналізуючи теоретичні аспекти, гендерну ідентичність визначено як процес переживання власної відповідності соціокультурним ролям, прийнятим в суспільстві, тобто спектру норм і усталених поглядів на поведінку чоловіків і жінок.

З'ясовано, що основними ознаками гендерної ідентичності є наслідування соціального досвіду та його відображення під впливом різних чинників: біологічних, соціальних, культурних.

Визначено, що саме юнацький вік як період дорослішання є сенситивним для розвитку гендерної ідентичності, усвідомленнями юнаками і дівчатами своєї статевої приналежності та презентування її в стосунках з протилежною статтю.

Розглянуто характеристики гендерної ідентичності, а саме: 1) маскулінність як прояв раціональності, сили особистості, лідерства, здатність до досягнень, впевненість, 2) фемінності, як характеристики, яка включає емоційність, м'якість, турботливість, інтуїтивність, емпатійність, 3) андрогінності – якості, яка поєднує характеристики фемінності і маскулінності.

Емпірично виявлений оптимальний і неоптимальний рівні гендерної ідентичності в ранньому юнацькому віці. Оптимальна гендерна ідентичність юнаків характеризується адекватною самооцінкою маскулінних, професійних та соціальних ролей, середнім рівнем авторитарності, егоїстичності, підозрливості, автономності, потребою у пізнанні та орієнтацією в часі, креативністю. Для дівчат оптимальним рівнем гендерної ідентичності є прояв самооцінки, прийняття фемінної складової, емоційності, чутливості, доброзичливості, альтруїстичності, спонтанності, аутосимпатії, саморозуміння, контактності, гнучкості в спілкуванні.

Щодо найбажанішого рівня гендерної ідентичності, то визнається андрогінний тип, який свідчить про гнучке використання фемінних і маскулінних якостей в залежності від умов життєдіяльності особистості.

З метою вирішення проблем формування соціокультурної ідентичності нами запропонована програма розвитку та корекції гендерної ідентичності дівчат та юнаків, яка включала теоретично-навчальний, діагностично-інформаційний, практично-прикладний та особистісно-орієнтований етапи.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ РОБОТИ

Кикіш О. Особливості гендерної ідентичності в ранньому юнацькому віці в неповній сім'ї / О.Ю. Кикіш, І.М. Періг. – Актуальні задачі сучасних технологій : зб. тез доповідей міжнар. наук.-техн. конф. Молодих учених та студентів, (Тернопіль, 27–28 листопада 2019.) / М-во освіти і науки України, Терноп.нац.техн.ун-т ім. І.Пулюя [та ін.] – Тернопіль: ТНТУ, 2019. – Т. 3. – С. 120-121.

АНОТАЦІЯ

Кикіш О.Ю. Особливості становлення гендерної ідентичності в ранньому юнацькому віці в неповній сім'ї. – Рукопис.

Дипломна робота на здобуття освітнього рівня «Магістр» за спеціальністю 053 – «Психологія» – Тернопільський національний технічний університет ім. І. Пулюя. – Тернопіль, 2019.

В дипломній роботі виконано теоретичне та емпіричне дослідження проблеми гендерної ідентичності в ранньому юнацькому віці в неповній сім'ї.

Охарактеризовано наукові підходи до поняття «гендерна ідентичність», описані якості фемінності, маскулінності та андрогінності, які визначають тип гендерної ролі особистості.

Описано організацію та процедуру проведення комплексного емпіричного дослідження. Визначено оптимальний і неоптимальний рівень розвитку гендерної ідентичності юнаків та дівча з неповних сімей.

Запропонована програма корекції розвитку гендерної ідентичності в юнацькому віці.

Ключові слова: гендер, гендерна ідентичність, гендерні стереотипи, маскулінність, фемінність, андрогінність.

ANNOTATION

Kykish O. Peculiarities of becoming a gender identity in early adolescence in a single-parent family. – Manuscript.

A graduate work for obtaining Master's degree in specialty 053 – "Psychology" – Ternopil National Technical University named after I. Puluj. - Ternopil, 2019.

Graduate work deals with the theoretical and empirical study of the gender identity problem in early adolescence in a single-parent family.

The scientific approaches to the concept of "gender identity" are characterized, the qualities of femininity, masculinity and androgyny that determine the type of gender role of personality are described.

The organization and procedure for conducting a complex empirical study are described. The optimal and suboptimal level of gender identity development for boys and girls from single-parent families has been determined.

A program for correction of gender identity development at a young age is proposed.

Keywords: gender, gender identity, gender stereotypes, masculinity, femininity, androgyny.

